

ההנהגה בעת שמיעת אזעקות וענייני בטחון וחשיש סכנה מורנו הרב יצחק מרדכי הכהן רובין שליט"א

ליל שבת פרשת במדבר תשפ"א

ימים קשים עוברים על כלל ישראל בכל אתר ואתר, ורואים בחוש שאם ה' לא ישמור עיר שווא שקד שומר, וכמה וכמה נסים גלויים מתרחשים בכל יום ויום. והמתבונן ישכיל ויבין שכל ההתנהלות היא נס, ומה לי כיפת ברזל ומה לי שטח פנוי כולא חדא ניסא הוא.

והנה בזמנים אלו עולות על הפרק שאלות יסודיות שנוגעות הן לבטחון והן "למידת הבטחון", ואחת מהן שלצערנו הפכה לשכיחה במחוזותינו והיא עניין הירידה למקלטים או כניסה למרחב מוגן בהישמע אות אזעקה.

אמר רב יהודה אמר רב אמר קרא "אפס כי לא יהיה בך אביון" שלך קודם לשל כל אדם. ובהמשך בסמוך אומרת הגמ' ואמר רב יהודה אמר רב כל המקיים בעצמו כך סוף בא לידי כך.

ועיין רש"י שביאר אפס כי לא יהיה בך אביון, הזהר מן העניות, כל המקיים בעצמו כך, אע"פ שלא הטילו עליו הכתוב יש לאדם להיכנס לפנים משורת הדין ולא לדקדק שלי קודם, אם לא בהפסד מוכיח, ואם תמיד מדקדק פורק מעליו עול גמילות חסדים וצדקה וסוף שיצטרך לבריות.

ושאל החזון איש ומה כאן הגדר הברור? אלא שרואים את אותו יסוד שאף שצריך להיזהר מן העניות אמנם אם הדבר לא מוכח, והוא חשש רחוק, שייך בזה "בטחון" ויחמיר על עצמו.

עובדא מהחזון איש בנוגע להפעלת אזעקות בשבת בזמן מלחמת העולם השנייה

ב. והנה הרא"י וולף פרסם מאמר^א בסמוך לפטירת החזון איש בו הוא כותב ששאלו את החזון איש בשלהי מלחמת העולם השנייה כאשר הסכנה כבר התמעטה, כיצד ינהגו חברי המשמר האזרחי היושבים ליד צפירת "האזעקה", כשהם שומעים טרטור חשוד באויר, וכל הדינים הכרוכים בזה לעניין שבת [הוי אומר האם מחמת הספק יפעילו את האזעקה האם ידליקו אור במקלטים האם יכבו אורות בבתים] והשיב על כך החזון איש:

"ההודעה לציבור למהר למקלט לפי מצב הנוכחי יש לחשוב להצלת נפשות, ובשביל זה הותר לנסוע ולדבר בטלפון. אך יש לזהר ממלאכה דאורייתא בכל מאי דאפשר, כיון שאין כאן סוף סוף שאלת נפשות לפנינו, ואף שאין הולכין אחר הרוב בפיקוח נפש, מכל מקום בדברים רחוקים הרבה מפיקוח נפש, אין דנים

ירידה למקלטים וכניסה למרחב מוגן בזמן אזעקה

א. ההוראה המקובלת לרבים היא לנקוט באמצעי הזהירות כפי שניתנו על ידי הממונים המופקדים על ענייני בטחון התושבים. אלא שישנם כאלה שאינם שמים ליבם להוראות וממשיכים בסדר יום רגיל, ויש לעיין האם אין הם מזלזלים בחשש סכנה ופיקוח נפש.

מצינו בחזון איש אור"ח סי' נ"ט ס"ק ד' הוראה למעשה בנוגע לביישול מזון לתינוק בשבת וז"ל:

"ואם יודעים בנסינו או עפ"י רופאים שגורם קלקול מעיים לתינוק יש לחושבו לספק סכנה, ומי שמקל בדבר אין מוניהין אותו, ומי שבוטח בה' וקובע מזונות בנו באופן שאין מבשלין בשבילו בשבת וכבר הורגלו בכך אין מוניהין אותו".

והיינו שגם כאשר עסקינן בצורך רפואה שיש להתירו בשבת מחשש ספק פיקוח נפש, מ"מ מי שבוטח בה' אין מוניהין אותו, ויש להתבונן אמאי אין מוניהין אותו ולמה לא נחשב שמזלזל בהלכות "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם".

ובספר מעשה איש ח"ב עמ' קס"ד מובא ששאלו את החזון איש על הוראתו זו וענה, דבוראי אסור לאדם להכניס ידו לאש ולבטוח בה', אמנם בנידון הבישול לתינוק מדובר בחשש רחוק, ואף ספק סכנה אין כאן, שהרופא לא קבע שיש איזה ספק סכנה, רק האם חוששת ונפסק בשו"ע ששומעין לה ושומעין לחולה דלב יודע מרת נפשו, ובחשש רחוק כזה שייך "בטחון" ומותר לסמוך על בטחונו.

ושאל השואל מה הגדר הברור בעניין זה, והראה לו החזון איש גמ' במסכת בבא מציעא דף ל"ג ע"א דאיתא התם במשנה, אבדתו ואבדת אביו אבדתו קודמת, ובגמ' שאלו מנא הני מילי,

^א בעיתון "דגלנו".

כפיקוח נפש, ותלוי כפי מידת הבטחון, והמחמיר בכאן אין מוחין בידו.

אלא שלענין הוראה לרבים יש להורות בזה כדין פיקוח נפש, ומלאכות דרבנן אין להחמיר כלל.

והמחמיר במלאכות דאורייתא אינו רשאי להחמיר ולמנוע מלהודיע לאחרים האזעקה, רק רשאי להשתמש ושייעשה על ידי אחרים, אבל במלאכות דרבנן אין ראוי להשתמש.

אך לכבות את הנר כבית אפל יש להחמיר, שזה בכלל דברים רחוקים הרבה מפיקוח נפש, ואין כאן גורם בטוח לפיקוח במצב הנוכחי, דיש כאן יותר מתלתא "מי יאמר", והיות שלמעשה לא פגשנו בשאלות של מלאכה דאורייתא בכל השייך בזה, רק בכיובי הנר ובהארה במקלט, לכן הוכרע, אחת לאיסורא [היינו כיבוי הנר וההארה במקלט], ואחת להיתרא [היינו הודעה לרבים].

וכתב הרב וולף שלאחר זמן שאל את החזון איש מה המקור בגמ' למה שאמר החזון איש "שתלוי במידת הבטחון", וענה לו החזון איש בספור שבעיר גורדנא התקיימה אסיפת רבנים בהשתתפות החפץ חיים מאחר ובאותה תקופה הלאימה הממשלה בית חרושת גדול לטבק שעבדו בו מאות פועלים, וחייבה את העובדים, שרבים מהם היו יהודים, לעבוד בשבת. וביקשו שהח"ח יוציא כרוז שאסור לעבוד שם בשבת, שמא הפועלים לא יעמדו בנסיון, והח"ח סירב ואמר שמתוך מאות עובדים יתכן ויש כאן שאלה של פיקוח נפש למי שיהיה מחוסר עבודה. והמשיך החזון איש נניח שהח"ח עצמו היה אחד העובדים האם היה עובד בשבת ח"ו, בודאי שלא. ובכל זאת לא מחה בפומבי, הרי שיש דרגה של דיני פיקוח נפש שתלויה בדרגתו של האדם.

[ונראה דבסוג סכנה כזה לא רק מי שהוא "בעל בטחון" רשאי לעשות כן, אלא הכוונה שכל מי שלא נשמר אינו עובר על "ונשמרתם מאד לנפשותיכם"].

והביאור שכאשר מדובר בספק סכנה שהיא רחוקה מאוד בזה יש היתר למי שהוא בעל בטחון למנוע עצמו מההשתדלות, ונראה פשוט שאין הדברים נאמרים במקום שיורדים ל"ע רקטות בזה אחר זה וכל המקום הוא בחשש סכנה גמורה.

ג. ואף שיש לחלק לכאורה בין מצב שבו אין הסכנה לפנינו ואנו מסופקים שמא תבוא, כגון בעובדא דהחזון איש ששמעו קול רעש בשמים וחששו שמא זהו מטוס הבא להפגז, לבין מצב שהסכנה כבר לפנינו שכבר נורו רקטות, מ"מ במקומות שהסיכון הוא רחוק, י"ל דכיון שסו"ס יש "כמה מי יאמר" אין מצב זה נחשב כסכנה גמורה שמי שמזלזל בה עובר על ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, וראה הרחבת דברים בהערה.

אמנם לענין מעשה הורו גדולי ישראל בשנים האחרונות [תשע"ד ותשפ"א] להישמע להוראות גורמי הבטחון

מצבים שבהם מותר לחלל שבת לצורך פיקוח נפש ומאידך מי שלא חילל לא זלזל בדבר

ד. וכעין זה אנו מוצאים כמה וכמה הלכות גבי פיקוח נפש שהשבת ניתנה להדחות בפניהם, ומאידך מי שלא חילל את השבת לא נחשב כמזלזל בפיקוח נפש. עיין מגיד משנה שהתיר לעשות מלאכות דאורייתא לחולה שיש בו סכנה אף אם אין במניעת המלאכות הנ"ל חשש סכנה לחולה, אלא כל שהדברים נעשים לרפואתו שרי, ועיין במשנ"ב סי' שכ"ח ס"ק י"ד ובבה"ל שם שדן בדברי המגיד משנה הנ"ל, וס"ל שאין לסמוך על דבריו לגבי מלאכות דאורייתא, אלא רק במלאכות דרבנן.

ודברי המגיד משנה צ"ב, אמאי שרינן לעשות מלאכות דאורייתא לחולה והרי לא איירי שהמלאכה תציל אותו מסכנה, וביאר הרדב"ז ח"ד סי' ק"ל, דכיון שיש לפנינו חולה מסוכן אפשר שגם דבר רחוק יועיל לרפואתו, וזהו טעם מספיק לדעת המגיד משנה לעשות עבורו מלאכות דאורייתא.

ויש לשאול הרי הכלל המתיר לנו לעשות מלאכות ד"ת לחולה הוא משום סכנה או ספק סכנה, וא"כ האם נימא דמי שנמנע בימות החול לעשות דברים אלו לחולה הרי הוא מזלזל בפיקוח נפש.

והתשובה לדבר זה היא שחלוק דין היתר פיקוח נפש שנלמד מוחי בהם ולא שימות בהם, שבו אף בספק סכנה רחוקה התירו לחלל שבת, משום שאין הולכין בפיקוח"נ אחר הרוב. ומאידך גיסא באותו מצב בדיוק אם הסכנה היא רחוקה ואדם

דרך משל אדם הנוסע בכביש הרי הוא בסיכון שתקרה לו תאונה, ולפי מספר התאונות המתרחשות מדי יום, יתכן מאד שהסיכון הוא גדול יותר מאשר פגיעה של טיל, אפ"ה שונה ההתייחסות לנסיעה ברכב שהיא מוגדרת כמעשה שאין בו סכנה, לבין שהייה במקום שיורים בו טילים באופן תדיר שההימנעות מכניסה למקלט בזמן אזעקה מוגדרת כהתנהגות שיש בה חסרון ב"ונשמרתם", והטעם בזה הוא, שמקום שמותקף בטילים חשיב "מקום סכנה", אף כאשר הסיכון לפגיעה הוא נמוך ביחס לסיכונים אחרים וכגון נסיעה בדרכים. [ומאידך גיסא אם חללית התרסקה בחלל והמומחים אומרים שהשברים עלולים ליפול במקומות מסויימים ולגרום לנזקים, אך אין להם שום מידע היכן יפלו, אין שום חשש זלזול במה שבני אדם הולכים לדרכם באופן הרגיל ואינם חוששים לסכנה, ואף שכל קבוע כמחצה על מחצה ויש סיכוי שבכל מקום בעולם יפלו חלקים וימיתו בני אדם, מ"מ כיון שהסיכון הוא רחוק מאוד אין זה נחשב מקום סכנה לענין הלכות ונשמרתם].

² סיפר הגרמ"ד סאלאווייצ'יק זצ"ל שבזמן ההפגזות בירושלים בשנת תש"ח הפצירו רבות בני ביתו של מרן הגרי"ז זצ"ל שירד לשהות בקומה התחתונה של הבניין שנחשבה מקום בטוח יותר, הגרי"ז זצ"ל חישב את מידת הסיכון ומצא שאין תועלת בשהייה בקומה התחתונה יותר מאשר בשהייה בחדרי הבית, ולכן חישב בדעתו לנהוג כמו שהיה רגיל בעת שאר ההפצצות להישאר בחדרו [כך היתה דרכו תמיד, כיון שסבר שאין תועלת ולכן היה נותר על מקומו בלי לזוז והיה אומר תהילים ברגש והתעוררות] מ"מ בפעם הזו חזקו עליו הפצרותיהם של בני ביתו, ולכן ירד הרב מבריסק זצ"ל לקומה קרקע, ואחר שעלה התברר שפגע באחד מחדרי הבית. אמרו לו בני ביתו הנה צדקנו במה שהפצרנו בך, ענה להם הרב מבריסק זצ"ל הפגמים נפלו בחדרי מפני שלא שהיית בחדרי באותה העת, אך אם הייתי נותר בבית הרי שהם לא היו פוגעים בי [ספר הרב מבריסק ח"ג עמ' 497].

³ ויש להרחיב מעט בהגדרת הדבר, דהנה בענין שכיחות נזק וסכנה ישנם מציאויות שונות, ואין הדברים נמדדים רק בחשבון של סיכויים מול סיכויים,

לא מיהר להתעסק בהצלה, אין הוא נחשב למי שעובר על ונשמרתם.

והטעם כנ"ל שבסכנה רחוקה לא אמרין שמי שלא מתעסק בהצלה הרי הוא מזלזל בהצלת נפשות.

ועל פי הגדרה זו חיינו מתנהלים תמידים כסדרן, שפעמים שאדם זקוק לצילום לצורך ספק פיקוח נפש, והוא מאחר לעשותו כמה ימים, ומאידך מי שיעשה את הצילום בשבת מאותו חשש של פיקוח נפש, עשה בהיתר ולא חילל שבת.

שמוע אזעקה באמצע תפילת שמונה עשרה של לחש

ה. לפי האמור לעיל מי שנמצא במקומות שחשש הסכנה רחוק, מותר לו לשים בטחונו בה' ולהמשיך להתפלל בכוונה.

השארת "גל שקט" פתוח מערב שבת

ו. יש השואלים האם להפעיל את "הגל השקט" שיהיה פתוח מערב שבת, והנה נחזה אנן מה צורך יש בגל שקט זה, שהרי בכל מקום נשמעת אזעקה, ואין לאדם אלא בין דקה לדקה וחצי עד שמגיעה "רקטה" ואם הגיעה ישמע אותה היטב ואם לא ישמע נפילה מה טוב, ומה תועלת יש לו משמיעת הגל הזה, ולכן הדרך הנכונה שלא להשאיר גל השקט פתוח בשבת [ובמקום שלא שומעים היטב את האזעקה ויש צורך בדבר שרי].

התנהגות אנשי ההצלה

ז. אנשי ההצלה מקבלים הודעות ישירות אם וכאשר צריכים ח"ו לצאת להגיש עזרה, ואם ח"ו צריכים את עזרתם פשיטא שמותר וצריך להזעיק אותם.

הדלקת אור במקלט מחשש סכנה ומחשש מכשול ופחד

ח. יש להדליק אור במקלטים לפני שבת, ובמקום שלא הדליקו יש להבחין בין האזורים השונים, דאם הוא מקום ששיכיח הזיקא והוא בדרגת סיכון גבוהה הרי שיש בזה חשש פיקו"נ ושרי לחלל שבת, ובמקום שהסכנה פחותה שכיחא יש להתיר לבדבר, דאם ישנם ילדים המפחדים מהחושך מותר להדליק את האור, כיון שפחד אצל ילדים נחשב לחשש פיקו"נ

כמבואר בגמ' יומא דף פ"ד ע"ב ונפסק בשו"ע שכ"ח סעיף ל"ח, גבי תינוק שהחדר שהוא נמצא בו, נעול. שמותר לשבור את הדלת שמה יבעת התינוק וימות. אמנם כל כהאי גוונא יש לעשות בדרך של הקל הקל תחילה והיינו אם אפשר על ידי קטן שאינו בנו ואם אפשר לעשות זאת כלאחר יד.

[ולגבי מבוגרים מצינו במאירי שבת דף קנ"א על מה שאמרו בגמ' אסור לישון יחידי, "וכן בכל מקום שהוא מביא את עצמו לידי נסיון של פחד אסור, והכל לפי טבעו, ומכל מקום אם אירע לו כן יחזק את עצמו בבטחון בשם".

ועיין בשו"ת צפנת פענח סי' ל"ט שכתב דאדם שמתיירא בעת המהומה מפני גיים של נכרים ולסטים, מותר לו לעבור על איסורי שבת, ולברוח, אע"פ שאין בזה סכנה ממש, אלא שמתיירא הוא מהסכנה, אבל לאחרים אסור לחלל שבת עבורו].

חזינן שעניין פחד יכול לגרום לאנשים מסויימים לחשש סכנה, ואין בדבר שיעור וקיצבה ויתכן שאנשים מבוגרים ותשושים רגישים יותר למצב של פחד שיכול להביאם לידי חשש סכנה, וצ"ע.

כמו כן במקום שיש אנשים מבוגרים והם עלולים להיכשל ולמעורר במנוסתם, גם זה הוא בכלל חשש סכנה, כפי שנשמע שכמה וכמה ניזוקו ונפטרם ל"ע תוך כדי המרוצה.

להעיר ילדים קטנים כאשר שומעים אזעקה

יש המתלבטים האם חובה להעיר ילדים קטנים כאשר הילדים עלולים להיכנס למיני פחדים ולא להירדם בשנית ולמחרת קשה להם בלימודים וכו'. ויש להבחין בזה בין המקומות השונים, והיינו בין מקום שנחשב מקום שהסכנה מצויה בו, לבין מקום רחוק מסכנה, דבמקום שהסכנה מצויה בו פשוט שדין הילדים כדן המבוגרים, אמנם במקום שהסכנה רחוקה מאד וחובת ההשתדלות רחוקה, בזה שיש מקום לדון ולחשב את הטורח ואת ההשלכות הנוספות שיגרמו לילדים.

¹ "ומש"כ ג"א שליט"א שקטנים קודם בר מצוה אין להעירם מחמת הפסד לימודם וכו', וביאר דבעצם יש עלינו להחזיק במידת הבטחון אלא שיש חובת השתדלות, וחובה זו הקטנים פטורים ממנה דאינם בני חיובא, ולכן גם על ההורים אין חובה להעירם, ועוד דקטנים אלו הם תינוקות שלא חטאו ויתכן שמחמת כן אינם מחוייבים בהשתדלות. דברים אלו צע"ג, דאין נידון זה שייך כלל לחובה ההלכתית של השתדלות אלא דכל שיש סכנה ומאן דהוא עלול להיזק יש להצילו ממקום הסכנה וכמו שאם יש נחש בבית על ההורים להשתדל בלכידת הנחש או בהרחקת הילדים מהסכנה, וזה אף בקטנים שלא טעמו טעם חטא כלל, ופשוט. [ואפשר שכל דבריו איירו במקום שהסכנה רחוקה מאד וכנ"ל]

² הוי עובדא ששאלתי קמיה דו"ז הגרשז"א זצ"ל על אודות צום יום הכיפורים למינקת שחוששת שלא יהיה לה מספיק חלב לצורך התינוק, ואמר שמותר לה לשתות לפי מה שהיא צריכה לצורך התינוק, ושאלתי שבימות החול כאשר נוסעת לחתונה היא נותנת לתינוק תחליף חלב, ואמאי לא תעשה כך גם ביום הכיפורים. ואמר לי וכי בגלל שלא נוהגת כשורה כל ימות השנה לכן גם ביום הכיפורים צריכה להמשיך להתנהג כך. והיינו כנ"ל שכיון שאין הסכנה לפנינו בצורה ודאית, אנו מחלקים בין ההיתר לחלל שבת ויום הכיפורים לבין מי שלא עושה כך שאינו נחשב מזלזל בפיקוח נפש.